

3 АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

Віктор Ємельянов

●

«ДЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ У МЕНЕ НЕМАЄ БРАТА!» (Історія таємного агента ДПУ)

Він годується попелом!
Звело його серце обмануте —
І він не врятує своєї душі
Та не скаже: «Хіба це брехня в правиці моїй».

(Ісаї 44, вірш 20)

Події, про які йтиме мова, відбулися на Чернігівщині у 1923 році. Закінчення громадянської війни перемогою більшовизму аж ніяк не означало припинення чекістського терору проти тих, хто в тій чи іншій мірі сумнівався у комуністичній ідеології і практиці. Чекістська диявольська м'ясорубка продовжувала свою чітку роботу, перемелюючи старих і «нових ворогів» пролетаріату переможця. «Охота на відьом» продовжувалась: при цьому використовувались усе більш досконалі методи і засоби. А втім, не був забутий і старий «добрий досвід» диктаторських охренок і в першу чергу — провокація. Особисто чекіст номер один, Дзержинський, був великим спеціалістом у цьому, одобрював подібну діяльність своїх підлеглих. Чекістськими провокаторами ставали по-різному. Одні переконались, що революцію потрібно захищати будь-яким методом, беручи у виправдання собі більшовицьку мораль, яка як відомо, відкинула всі інші моральні цінності, інші починали грати цю огидну роль, намагаючись такою ціною зберегти собі життя. Як правило, і перші, і другі погано кінчали. Доводилось втрачати не тільки своє життя, але в першу чергу і совість. А це було страшнішим навіть за саму смерть.

Луньов Іван Федорович випив свою гірку чашу до дна. Наскрізь фальшиві комуністичні лозунги перетворили його, чесного інтелігента із народу, учителя, у зрадника і провокатора, винного у вбивстві своїх близьких і знайомих. Що може бути для нормальної людини страшнішим? Уже знаходячись під слідством у Чернігівській тюрмі, Луньов напише у своїх зізнаннях: «...виріс у селянській сім'ї, освіту одержав завдяки допомозі сестри... Я полюбив Україну, як красиву країну». ¹ За цю любов і ненависть до самодержавства він у 1915 році вперше потрапляє у тюрму, а звідти прямо у окопи першої світової війни. Революційні події 1917 року закрутили Луньова у своєму шаленому вирі. Напевно у цей час він знайомиться з більшовицькими ідеями. Вони гіпнотизують його, як удав свою жертву.

Весною 1918 року Луньов виконує роль зв'язківця між більшовицькими комітетами Конотопа і Харкова, за що арештовується гетьманською вартою. Після відступу кайзерівських військ і падіння гетьмана Скоропадського він потрапляє у петлюрівську армію, де служить офіцером. Доля надає йому прекрасну можливість чесно послужити Україні, але не тут-то було. Отруйні ідеї більшовизму заволоділи розумом і серцем колишнього учителя, повністю витравивши з нього український патріотизм. «Петлюрівське командування кинуло нас проти Червоної Армії. Я віддав наказ своїм солдатам у бій не вступати. Петлюрівські офіцери хотіли мене розстріляти...». ² Може б, так усе це й сталося, але Луньов потрапляє у польський концтабір у Водовиці.

«...Там формували врангелівські і юденичські частини із петлюрівців. Я агітував і виступав проти цього. Колишній петлюрівець Олег разом з братом Назаренко побили мене із-за цього... Я тікав у 1919 році...». ³ Після повернення додому Луньов потрапляє у поле зору чекістів. Вперше він заарештовується у 1919 році, але тоді все обійшлося легким переляком. Друга зустріч із людьми у «шкіряних тужурках» уже через рік закінчується для Луньова менш приємно — «за проведення незаконних

зборів» суд присуджує йому шість років позбавлення волі — умовно. Досить м'який вирок для 1920 року, коли за найменшу провину перед більшовицькою диктатурою ті ж самі чекісти ставили до стінки сотні і тисячі людей. А втім у цьому не було нічого дивного. Палачі із ЧК своїм звирячим нюхом відчували — наш буде, цей Луньов, нікуди він не дінеється, іще знадобиться. Потрібно трішечки почекаати. Усякому овочу, як відомо, свій час. Розрахунок виявився правильним і точним. Луньов «до-зрів» у 1921 році. По всій Україні прокотилась хвиля судових процесів над так званими «повстанками», справи на яких були сфабриковані у кабінетах ДПУ. Це була ніби прелюдія до майбутніх процесів 30-х років над усякого роду «шпигунами» і «зрадниками».

Найсумніше те, що чекістська трагікомедія почала розгортатися одночасно із активізацією дій української еміграції за кордоном. А втім, це напевно не було випадковим збігом обставин, якщо врахувати, що чекісти уміли передбачити усе до дрібниць у своїх справах.

Отаман Тютюнник готував похід своїх військ на Україну, який з воєнної точки зору був практично непотрібним. Зате чекісти отримали привід посилити репресії проти українських патріотів, коли емісари вищезгаданого отамана з'явилися у Бахмачі і запропонували Луньову почати готувати тут антибільшовицьке повстання. Той не дав відразу прямої відповіді. Якийсь час Луньов думав — як бути? Що робити? Але на цей раз він визначається досить-таки швидко. Коли зв'язкові прийшли за кінцевою відповіддю, Луньов заявив про це в міліцію, ставши тим самим на шлях, що привів його прямо до пекла.

Після того, як чекісти заарештували його втретє, уже в 1921 році, у справі так званого «Бахмацького повстанкому», Луньов починає діяти «в ім'я ідей революції», між іншим, не забувши і про свою особисту користь: «...при арешті я сказав начальнику ДПУ, що коли гарантується свобода, то я обіцяю розкрити повну картину змови». У ДПУ дурних не було і цілком природно, там не відмовились від такої привабливої пропозиції, а сам провокатор повністю виправдав довіру своїх хазяїв. По справі «Бахмацького повстанкому» багато невинних людей заплатили своїм життям і свободою. Самого Луньова згідно з прийнятим рішенням використовували у подальших подібних провокаціях. Він був переправлений у Київ, де і розгорнув діяльність, використовуючи усю силу свого «провокаторського інтелекту». Згодом Луньов досить коротко і чітко підіб'є підсумок своєї діяльності у Києві: «...я своїм старанням приніс багато користі Радянській владі, сприяв розкриттю змов...»⁵. Вірогідно, мова іде про розгром так званої «козачої Ради Правобережної України». За допомогою цієї фальшивки, чекісти притягли до суду 245 чоловік, частина з яких потрапила у тюрми і концтабори, інші були розстріляні у чекістських застінках. Йому продовжували давати нові завдання, виконуючи які Луньов ніс смерть і страждання людям. Так прийшов 1922 рік і накінець його відпускають додому, взявши підписку про негайний приїзд у Чернігів за першим викликом. Таємний агент ДПУ, а точніше професійний провокатор, сподівався, що найстрашніше для нього позаду, адже він «чесно» відпрацював більшовицьку «індульгенцію». Раптовий виклик у Чернігівське управління ДПУ збентежив Луньова. Він бадьориться, але на душі у нього неспокоїно — з'являється передчуття біди. «Пам'ятаєш, Олесю, перед від'їздом я тобі казав, що мене щось гнітить, якесь передчуття було погане. Воно справдилось»,⁶ — пише Луньов своїй жінці у листі, посланому уже із тюремної камери. Арешт не просто приголомшив його, він навіть морально розчавив Луньова. Це відчувається у заяві на ім'я обласного ДПУ: «...свідчення дані мною про Ічнянський повстанком всупереч усяких завдань, хіба не виправдалися. А новий, виданий у цей приїзд, матеріал, хіба не пов'язаний з Кобеляками, хіба не підтверджується новою контрреволюційною організацією. І хіба він не цінний по своєму змісту... я їхав сюди... з повною впевненістю, що мене кличуть для роботи, я з'явився тільки працювати, навіть покинувши сім'ю, усе це благополуччя! І на мене чекала тюрма. Я не їду проти законів республіки, я не повинен бути привілейованою особою. Я її рядовий громадянин...»⁷. Подібне Луньов пише у наступних скаргах, у зверненнях в різні інстанції: «...я володію громадянською свідомістю з розумінням даного моменту, якби сам собі об'явив смертний вирок в ім'я благополуччя республіки, то я б мав мужність з'явитись до вас для його виконання!»⁸. Що рухало Луньовим у той час? Намагання вирватись на свободу за будь-яку ціну чи фанатизм? По всій вірогідності, у душі обманутого провокатора все перемістилося і чіткої оцінки своїм бажанням і діям він уже сам не в змозі був дати. На додаток до усього Луньова мучив страх за майбутнє своєї сім'ї і він намагається розжалобити своїх невдячних хазяїв: «...я потрапив із сім'єю у дуже скрутне становище. Мені залишатись у Бахмачі було неможливо, де мені загрожували смертю і сім'ї. Це ще існує і зараз».⁹

Із заяви слідчому губсуду Бубенець:

«...У мене недавно вмерла мати. Батька забрав якийсь селянин. Дочку прийшлося віддати на виховання, чужим людям. Жінка напівголодна, не покидає своєї служби».¹⁰

Накінець у нього залишається одне тільки бажання вирватись на свободу, одночасно доказати чекістам, що він свій, і що вони глибоко помиляються у ньому. Виявляється, що провокатор, який не одного невинного загнав у тюрму, сам її органічно не переносить.

Із заави начальника губерньського управління ДПУ:

«...Я звертаюся до вас з проханням... про вашу допомогу. Визволіть мене із тюрми, хоча б до суду, візьміть мене на поруки із ревтрибуналу. Для мене страшно тяжка тюрма...»; «...Я прошу Вас хоча б про тимчасову свободу. Я так її люблю»,¹¹ — це уже крик про допомогу на адресу слідчого спецвідділу ДПУ. У відповідь — тиша, яка нічого доброго прокатору не обіцяла. Розуміючи це, Луцьов знову пропонує свої провокаторські послуги чекістам. Нічого, крім огидливості, неможливо відчути, читаючи подібні речі: «...крім того, я можу вказати ряд робіт, де я міг виявитись корисним і необхідним, обіцяю, що ця робота буде не безрезультатною... Я пропоную свої послуги у Харкові ось по яким міркуванням. Я познайомився з єпископом нової церкви у Чернігові і дізнався від нього про свого родича Священника Миколу Колчицького, колишнього академіка, що відіграє важливу роль у Харкові з боку контрреволюційної церкви. Цей Колчицький мені двоюрідний брат. Але я знав його давно як запеклого реакціонера, монархіста. Але для революції у мене немає брата... Я пропоную свою роботу далі за кордоном, у Болгарії, де також діє українська контрреволюція і серед якої за останніми даними знаходяться мені особи близько знайомі...».¹² Поки в чекістських кабінетах вирішували, як поставитись до таких пропозицій, провокатор вирішив «тряснути стариною» у самій тюрмі — доносити на своїх однокамерників. У його справі акуратно підшитий документ такого змісту: «...знаходячись у в'язниці мені вдалося познайомитися із трьома партіями злочинців, звинувачених у різних справах, навіть із різних місць... Мені вдалося встановити, що ці три партії злочинців однієї організації одного керівника Складовського готуються до втечі».¹³

Така «активність» не пройшла даремно для Луцьова. По тюрмі поповзли чутки про його «стукацтво». Арештанти засуджують. Луцьова до смерті. «Тут смерть, тут жах»,¹⁴ — скаржитесь донощик у листі до свого знайомого. Надії, що «соратники із ДПУ» вирвуть його із тюрми, розвіялись як дим після вручення звинувачувального вироку, і тоді Луцьов хвтається, як потопаючий за соломинку, вимагає термінового суду. Мовляв, він в усьому розбереться.

Із заяви у колегію губерньського судді:

«Ось уже два місяці, як знаходжусь у в'язниці. Мені пред'явлено звинувачення. Така двоїста поведінка органів мені не зрозуміла... Виступаючи проти контрреволюції, я заслужив уже смертний вирок... Петлюрівщина уже приговорила мене до смерті. Де ж мій шлях? І чи нормально це? Контрреволюція виносить мені смертний вирок, революція судить. Я прошу прискорити цей суд... А суд, я вірю, дасть мені можливість стати знову у лави червоних бійців...».¹⁵ Луцьов все ще не може зрозуміти, що він уже списаний чекістами. Викритий як провокатор не тільки у тюрмі, але і на свободі, він уже являє для них небезпеку як учасник і свідок їх брудних, кривавих справ і краще всього від нього позбутися. В останню мить у колишнього прокатора з'являються проблски розуміння усієї глибини свого морального падіння, але і зараз він шукає собі якогось виправдання.

Із заяви губерньському прокуророві:

«...Справа у тім, що головною відразливою стороною являється моя «шпигунська» донощицька робота. Я повністю розумію почуття людей до таких суб'єктів як я, хоча зовсім їх не виправдовую. Із буржуазною мораллю і ідеологією покінчено...». Ось у цьому провокатор був правий: із загальнолюдським поняттям, таким як совість, було дійсно покінчено на цілих сімдесят років. Замість цього більшовицька пропаганда проголосила лозунг: «Мы наш, мы новый мир построим». І такі, як Луцьов, сподівались у цьому світі зайняти гідне місце.

Перед судом «списаний провокатор» пише листа до жінки, єдиної людини, яку любить і перед якою почуває себе винним:

«Після Великодня буде суд. Який і за що, уявити собі не можу, а головне, Олесенько, будь спокійна, перенеси твердо. Це нам не вперше з тобою... сприймай це як звичайне, як неминуче, бо кращого життя у нас немає. Але пам'ятай, що завжди після бурі буває спокій і щастя. Вір у це і цим живи... Твої муки забрали у мене спокій. Чорні думки одна страшніше другої лізуть в голову — і мені здається, що ти прокляла мене, забула... Адже, одне, Олесенько! Сама доля, саме життя каже нам — ми починаємо разом тернистий шлях — разом його і кінчаємо. Така наша доля. І забути тебе, залишитись без тебе я не можу, коли потрапив до тюрми — це особливо відчуваю. Я тоді особливо відчув, що без тебе мені не жити... Ми ще молоді, ще нам треба любити одне одного. І знову, коли зустрінемося на волі, нам буде щастя. Я прагну тут аби на волю, аби до тебе. Я знову бачу себе біля тебе, на весняному світлому повітрі: коли це буде? Можна тільки вірити». І ось нарешті настав день очікуваного суду. На світ божий було витягнуто стару справу про «Бахматський повстанком».¹⁷ Доля нагадала Луцьову стару як світ істину — за усе треба платити, рано чи пізно. На попередньому слідстві він заявив, рятуючи своє життя: «...цього повстанком у 1921 році не було, якщо глибоко розібратися, за виключенням тільки ряду розмов».

Про це треба було говорити, ні, навіть кричати у 1921 році, коли судили невинних людей, а тепер, через два роки було вже пізно. Ніхто, у так званому «пролетарському суді» і не збирався займатись «глибоким розбором», так, як на це сподівався провокатор. Була дана чітка команда — його посадити, і уже на другий день суду, прокурор вимагав для Луньова смертної кари. Колишньому таємному агенту було надане останнє слово, а між іншим, чому «колишньому»? У цієї людини нічого не залишилось за душею, крім тваринного страху: «...становище у тюрмі нестерпне, мені по-всякому намагались зробити неприємності, за те, що я допомагав розкриттю змови. Якщо суд признає мене винуватим, краще не повертатись туди, тому що там мені ще тяжче».¹⁸ Його не розстріляли, а присудили шість років тюремного ув'язнення. Чекістська милість торкнулась його не від доброти душевної. В останній момент провокатор дав згоду співпрацювати з ДПУ і в місцях позбавлення волі...

Джерела та література:

1. ОДАЧО. — Ф. — 326. — Оп. — 1. — Од. з. — 624. — Ар. 3.
2. Там же. — Арк. 8.
3. Там же. — Арк. 10.
4. Там же. — Арк. 12.
5. Там же. — Арк. 15.
6. Там же. — Арк. 21.
7. Там же. — Арк. 17.
8. Там же. — Арк. 19.
9. Там же. — Арк. 23.
10. Там же. — Арк. 26.
11. Там же. — Арк. 27.
12. Там же. — Арк. 28.
13. Там же. — Арк. 30.
14. Там же. — Арк. 32.
15. Там же. — Арк. 35.
16. Там же. — Арк. 36.
17. Там же. — Арк. 37.